2000 جی ایل آستاناسیندا

معنوی دنیامیز

(اوپتیمیست ملاحظه‌لری)

آیدین اردبیلی

3ـجو میلادی مین‌ایل‌لی‌یین توپو آتیلماغا 3 ایلده‌ن آز قاالیر. گؤره‌سن مین ایل اؤنجه، حاضرکی‌مین‌ایل‌لی گؤزله‌یرکن، بابالاریمیز نه‌لر حاقیندا دوشونورموش‌لر؟ او زامان‌لار خزر ایمپریاسی‌نین‌گونشی یئنمک‌ده اولارکن، بؤیوک سلجوق‌لارین بخت اولدوزلاری پاریلداییردی. یئنی مین‌ایل‌لیک‌ده‌تورک اولادی‌نی بؤیوک مدنیت‌لر و ایمپریالار یارادیجی‌لاری اولماق گؤزله‌ییردی. خزرتورک‌ـیهودی ایمپریاسی 965ـده هلاک ائدیجی روس هجومونا معروض قالمیشدی. آمما اوغوزعائله‌سی‌نین بیر قولو اولان آدلارینی خزر سرداری «تورقان»ین اوغلو «سلجوق» دان آلمیش‌سلجوق‌لار بیزانس ایمپریاسی‌ایله بغداد خلافتی‌نین ایمپریاسینا بیر یئرده حکم سوره‌جک‌ایدیلر.آلتای‌لاردا، آسیانین استپ‌لریندە، قبچاق چؤلونده، قافقاز اطراف‌یندا، وولقا چایی بویو بارلی‌توپراقلاردا و سایر یئرلرده یاشاییب یارادان تورک‌لرین حاضرکی مین ایل‌لی‌یین آستاناسیندا نه کیمی‌مسئله‌لری دوشونوب مباحثه ائدیکلری‌نی بیلمک چتین دیر. سؤز یوخ دیرکی اونلار نئجه آخشامایه‌مک و گئجه اوچون یاتماغا یئر مسئله‌لریندە‌ن داهادرین و داها اوزاخ‌لاری دوشونورموش‌لر. یوخساایستک، آرزو و دوشونولموش استراتژیک پلانلار اولمادان دونیانین اَن بؤیوک ایمپریالارینی یارادیب‌و یوز ایل‌لرله اداره ائتمک، نئجه ممکن اولا بیلردی. بو حال‌دان فرقلی اولاراق 19ـجی 100ایل‌لی‌یین‌سون ایللرینده تورک‌لری اؤزونه مشغول ائده‌ن مسئله‌لر حاقیندا معلومات چوخدور. او ایل‌لرده علم وتکنیک انقلابی‌نین مسیحی غربه اوستون‌لوک وئردی‌یینده‌ن یارانان شرایط و غرب ایله روسیه‌قارشی‌سیندا ترازلیغی ساخلاماق، اَن مهم مسئله ایدی. بو دؤورده باشقا بیر بحران دؤولت‌ایده‌ئولوقیاسی‌نین ساحه‌سینده باش وئردی؛ بیر یاندان دنیادا مدرن معنادا «ملت» آنلامی آرایاچیخمیشدی و بو آنلامین چرچیوه‌سینده دین داها اساس بیرلشدیریجی عامل دئیلدی و باشقاطرفده‌ن عثمانلی ایمپریاسی‌نین نه مسلمان آمما غیر تورک اهالی‌سی‌ده (اؤزلری‌نین ایسته‌ییب‌ایسته‌مه‌دی‌یی و خیرلرینه اولوب اولمادیغیندان آسیلی

اولمایاراق) «توپ قاپی»دا اوز دؤندەرمەیەباشلادیلار. «توپ قاپی» سلطانی‌نین «خلیفه امیرالمؤمنین» کیمی تورک و غیرتورکلره اسلام بایراغی‌آلتیندا حکم سورمەسی گوندەن گونه چتین لشیردی و...

بیزده بوگون صاباحیمیزی دوشونمه‌لی‌ییک. بو مقالەده من صاباح‌یمیزی نیک‌بین/اوپتیمیست و آیدین‌گؤرمەیه چالیشاجاغام. بئله بیر باخیش البته گویلریمیزده‌کی قارا بولودلاری گؤرمەمک دئیل دیر. بوتجرید، موضوع‌نو یازیچی اوچون راحات‌لاشدیریر و اوخوجویادا مطلبی آلماق‌دا یاردیمچی اولور.

1920ـجی ایل‌لرده دنیانین سیاسی خریطه‌سی آنجاق تورک‌لرین ضررینه دَییشدیریلدی. تورک‌لرین‌بیرـبیریله رابطه یول‌لاری‌نین اوستونده یئرلشن روسیه ترکیبینه داخل اولان تورک‌لرین اؤنجه خارج‌عالم‌له سونرا ایسه بیرـبیرلریله مناسبت‌لری یوخ‌درجەسینه یئندی. بو مسئله‌نین سببی توتالیترسوویت رژیمی‌نین قانلی‌ـقَهَرلی اقتداری ایدی. بو آیریلیق‌لارین آمما مکانیزمی تکجه گل‌ـگئت‌لرین‌کسیلمەسیله بیتمیردی. اَلیفبا دیوارلاری دمیر پرده‌ن هم هوندور ایدی هم کئچیلمز. اوسته‌لیک‌اویدورما کیم‌لیک‌لر،آد قویمالار و سرحد چکمه‌لر ده آیریلیق‌لاری آرتیریب درین‌لشدیریردی. داهاکاشغرلی استانبول‌دان نه خبری وار ایدی، نه اورا سفر ائده بیلیردی و نه اورانین مطبوعات‌ین، کتابین‌اوخوماغا قادر ایدی و سایر. دئمه‌لی بیر اوزده‌ن اَلیفبا و اوبیری طرفده‌ن سیاسی مانع‌لر اَل‌ـاَله وئریب‌کئچیلمز دیوارلار هؤروردولر. زامان اؤتدوکجه دیوارلار اوجالیب، محکم‌لنیردیر. نهایت تورک‌لراوچ سیاسی دنیا و اوچ اَلیفبا عالمی آراسیندا تک‌لنیب بیرـبیرینه یاد و یادلارا اسیر اولدولار. روسیه واونا باغلی اولان کمونیست دولت‌لری اورتادا، اونون شرق‌ینده چین، جنوب‌ یندا و غرب‌ینده‌کاپیتالیست دنیا. بو اوچ عالم بیرـبیریله ضدیت‌له یاشادیقلاری ایل‌لرده بو اوچ دنیانین اسیری اولان‌تورک‌لر بیرـبیریندەن آیری قالماغا مجبور ایدیلر. باشقا طرفده‌ن ایران، عراق، افغانستان، چین‌تورک‌لری عرب اَلیفباسیله یازدیقلاری حالدا، روسیه اسیری اولان تورک‌لر کیریل اَلیفباسی و ترکیه‌تورک‌لری لاتین اَلیفباسی‌ایله یازیب اوخویوردولار. ژئوپولیتیک باخیمدان‌دا تورک‌لرین آرالاریندا‌کئچیلمز مانع‌لری یاراندی. اوجمله‌ده‌ن «زنگه زورون» ارمنستانا هدیه اولماسی ترکیه‌ایله قافقاز وتورکستان تورک‌لری‌نین یول‌لارینی کسدی.

بو وضعیت‌ین نه‌درەجەده غیرعادی اولدوغونو باشا دوشمک اوچون اسپان دیل‌لی دنیایه باخماق‌اولار. اسپان دیل‌لی‌لر تورک‌لرده‌ن فرقلی اولاراق نه کُمپاکت جغرافی اراضی‌ده یاشاییرلار و نه واحداتنیک کؤکلری وار. بیز شرق‌ده‌ن غربه بیرـبیرینه باغلی تورپاق‌لاردا کُمپاکت یاشادیغیمیز حالدا اسپان‌دیل‌لی‌لر اَوروپاایله لاتین آمریکا قطعه‌لری‌نین (قاره‌لری‌نین) آراسیندا سپه‌لنیب‌لر. تورک‌لرین اِتنیک‌بیرلی‌یی و هامیسی‌نین اسلام دینی‌نه کؤنول‌لو اوز گتیردیک‌لری حالدا، هم اسپان دیلی و هم کاتولیک‌مذهبی یاخین کئچمیش‌ده اسپانیول مستعمرەچی‌لری‌نین رحم‌سیز و غیرانسانی متُدلاری‌ایله لاتین‌آمریکانین اهالی‌سینه تحمیل اولونموش‌دور. آمما بو فاکت‌لارا باخمیاراق

مستعمرات سیستمی‌چوخداندان بری داغیلسادا اسپان دیل‌لی دنیا بیربیریله مناسبت‌لری‌نی کسمه‌یه مجبور اولمامیشدیر.حتی کمونیست کوبادا بو قایداداان مستثنا اولمامیشدیر. گابریل گارسیامارکز کیمی آدلی سانلی‌یازیچی بیر گون هاوانادا فیدل کاستروآ قوناخ دیر صاباح مادریدده سون اثری‌نین نشری مناسبتیله‌اسپانیا انتلکتوئل اِلیتی‌نین وئردی‌یی ضیافت‌ده اشتراک ائدیر. حتی جناب پاپ ایکینجی ژان پُل‌دا،کوبانی اونوتماییب اؤتن آیلاردا اؤز قدم‌لرینی اورا باسدی. اَلیفبا مسئله‌سینه گلدیکده‌اسپان‌دیل‌لی‌لرین کیریل و عرب اَلیفباسیندان استفاده ائتمه‌مک‌لری اونلاری بیزیم ایکینجی معنوی‌آیری‌لیقلاریمیزدان دا قوروموشدور. بوردا البته سیاسی مانع‌لری نظرده آلساق داها مکمل بیرآنلاییش یارانا بیلر. هر تورکون اؤز تورک‌لویونده‌ن دانشدیغی حالدا اونا قارشی بیر دامغا حاضراولدوغو حالدا، اسپانیا حتی اسپان‌دیل‌لی دنیانین یاخین‌لیغی نامینه آمریکانین کوبایا قارشی قویدوغوامبارقونو تنقید ائده‌رکن «پان اسپانیست»! دامغاسی هئچ دَلی‌نین یادینا دوشمور. (هله بوگونه کیمی‌تهران‌ین «حوزۀ فارسیه»سی یا «محمود افشار»ین ورثه‌لری و صحابه‌لری طرفینده‌نده لاتین‌آمریکانین آدی اسپانیا اولمادیغینا گؤره اونلاری بیرـبیرلرینه نامحرم اعلان ائده‌ن هئچ بیر فتوا صادراولماییب دیر!)

بو گون آمما بیز 3ـجو مین‌ایل‌لی‌یی و 21ـجی عصری گؤزله‌یرکن یوخاریدا شرح ائدیلن 3 باخیم‌دان‌نه دوروم‌داییق؟

1ـ بیزی آیران سیاسی بلوک‌لارین محو اولماسی‌نین شاهدی‌ییک. داها اورومچو، کاشغر، قانصو،آلماآتا، داشکند، باکی، تبریز و استانبول اوچ ضدیت‌لی دنیانین کئچیلمز دیوارلاری ایله‌بیرـبیرلرینده‌ن آیریلمیرلار.

2ـ بوتون بو ایل‌لرین دیل‌یمزده اورتاق عنصرلری ضعیف‌لتدی‌یی، پیک‌لرین (ساته‌لایت‌لارین)‌یایدیقلاری تله‌کانال‌لاری‌نین تأثیری آلتیندا تام ده‌ییشه بیلر. بیر نئچه ایل‌ده‌ن سونرا «تورک‌سات‌ـ1» و«تورک‌سات2» آدلی پیک‌لرین یایدیقلاری تله‌کانال‌لارین تأثیری آلتیندا موجود تورک‌دیالکت‌لرینده‌ن بیری اولان استانبول شیوه‌سی «اورتاق تورک دیالکتی» کیمی کوتله و آیدین‌لارآراسیندا یاییلا بیلر. بیر اویغور، بیر باشقورد و بیر آذربایجان تورکو بیربیریله دانیشارکن اوچوده بو«اورتاق تورک دیالکتی»نی اساس گؤتوره بیلرلر.

3ـ کامپیوترلرین گونده‌ـگونه آرتان امکان‌لاری اَلیفبا دیوارلاری‌نین قالدیرماق اوچون تکنیکی‌امکان‌لار یارانمیش دیر. نئچه مثال:

بیر کتاب یا قازئتی هر 3 اَلیفبانین اوچوایله‌ده چیخارداق.

همان کتاب یا قازئتی مختلف تورک دیالکت‌لرینده چیخاردماق.

قاباخکی ایل‌لرده چاپ اولموش اثرلری باشقا آلیفبالاردا و باشقا دیالکت‌لرده نشر ائتمک.

تله‌ویزیا پروقرام‌لاری‌نین اصلی سسین ساخلاییب، اونلار اوچون باخیجی‌لارین طرفینده‌ن اؤزدیالکت‌لرینده یازی سئچمک. مثل اوچون بیر قیرقیز فیلمی یا قیرقیزستان‌دا دوبله اولموش انگلیس‌فیلمی پیک‌ده‌ن وئریلیر. بو فیلم اوچون باکی و تبریزده‌کی باخیجی آذربایجان یازیسی، عشق‌آباد وتورکمن صحراداکی باخیجی تورکمن یازی‌سی سئچیر و سایر. همین ایشی سینما فیلم‌لری‌ایله‌ده‌ائتمک اولار.

3ـ ژئوپولیتیک باخیمدان‌دا ماراخلی حادثه‌لر گؤزله‌نیلیر. مثل اوچون آذربایجان جمهوریتی‌نین تام‌قدرتله چالیشدیغی بیر استراتژیک پلان اساسیندا بیر طرفده‌ن خزرین آلتی و اوستوایله تورکستان‌آذربایجانا قوووشور، باشقا طرفده‌ن آذربایجان، گرجستان یولوایله ترکیه و آوروپایا چیخیر. بو مدرن«ایپک یولو» تورک‌عالمی‌نی یاخینلاشدیریر و «زنگه‌زور» مانعی‌نی تام آرادان گؤتورور. عین حالداکازاخستان چین یولوایله ژاپن و آسیانین جنوب شرق بازارلارینا چیخیر. اگر بوپلانلار حیاتا کئچسه‌اوندا بو مدرن «ایپک یولو» تورک عالمی‌نین معنوی یاخینلاشماسی‌نی آرتیریر و اونلاری مسکو وتهران حاکم‌لری‌نه باغلی‌لیق‌دان قورتاریر.

بئله‌لیک‌له معنوی دنیامیزین یاخینلاشماسی اوچون یازیچی‌لار، ژورنالیست‌لر و بوتون مدنیت‌آداملاری‌نین قارشی‌سیندا اهمیت‌لی بیر اوخوجو و مخاطب کوتله‌سی‌نی اؤزونده یئرلشدیره‌ن‌آئودیتوریانین قاپی‌لارینی آچماق. بو سوزلر فانتازی کیمی گؤرونه بیلر، آمما اشاره اولونان اسپان‌دیل‌لی دنیا، عرب دیل‌لی عالمی و اوزوموزن اؤتن عصرده‌کی مناسبت‌لری نظرده آلساق هئچ‌عاغیل‌دان اوزاق بیر احوالات دئیل‌دیر. واختیله ملانصرالدین مجموعه‌سی تبریز، استانبول، کاشغر،قازان، قریم، اورتا آسیا، بغداد و قاهره‌ده یاشایان تورک‌لر طرفینده‌ن اوخونوردو. بوگون ده اسپان‌دیل‌لی ادبیات آلیفبا آیریلیغی اولمادان و دیالکت فرقلرینه باخمادان بوتون اسپان دیل‌لی دنیادا یاییلیرو اوخونور. کیمسه اسپان‌لارین بو طبیعی مناسبت‌لرینی بیر اویدورما ...ایسم‌له دامغالامیر. بیزده گلن‌عصرین آستاناسیندا بئله بیر مدنی مناسبت‌لرین طبیعی حاکم اولدوغونو دنیایه چاتماغی آرزو ائده‌بیلریک.